

Міжнародна економіка

Юрій ГУМЕНЮК

**МЕЙНСТРИМ МІЖНАРОДНОГО РУХУ
ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА
В УМОВАХ ТЕКТОНІЧНИХ ЗСУВІВ
СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Резюме

Обґрунтовано роль факторів виробництва для забезпечення конкурентоспроможності економіки країни на світових ринках товарів та послуг. Доведено, що штучне зменшення частки у виробничій функції одного з чинників призводить до збільшення її ціни (частки) в національному продукті. Зазначено, що це дало змогу науково і методологічно обґрунтувати позицію, відповідно до якої країни з ринками, що розвиваються, повинні формувати ефективний сукупний попит через формування середнього класу, а будь-яке уповільнення в цьому напрямку призводить до зниження економічного розвитку. Наголошено, що нерівномірний розподіл світової економіки поширюється та розвивається неринкова економіка, що мотивується науково-технічним прогресом.

Ключові слова

Міжнародна робоча міграція, фактори виробництва, середній клас, прямі іноземні інвестиції, даунсайзинг, робочі місця, розподіл, продуктивність праці.

© Юрій Гуменюк, 2018.

Гуменюк Юрій, доктор економічних наук, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Класифікація за JEL: F200, F220, O100, O150.

Реалізація Дональдом Трампом своєї виборчої програми, ймовірно, потягне серйозні зрушення у світовій економіці. Зокрема, в ній Президент США значну увагу приділив питанням міжнародного руху факторів виробництва. Так, він має намір застосувати низку зовнішньоторговельних інструментів для повернення робочих місць в економіку США. Також на тлі відмови від транстихоокеанського партнерства (ТТП) планується суттєве ускладнення іноземцям можливості працевлаштування у США. Таким чином в економічній політиці США постулат, що обмеження міжнародного руху факторів виробництва стимулює наростання обсягів міжнародної торгівлі, втрачає свою фундаментальність. Водночас великий бізнес не має наміру йти на поступки ідеям, які створюють йому проблеми.

Завданням демократичного політика є досягнути покращення життєвого рівня виборців, використовуючи всі наявні економічні, соціальні, політико-правові, культурні та ментальні інструменти. Натомість бізнес життєвим рівнем населення переважно переймається як його платоспроможністю і насправді для нього не так важливо, в якій країні ця платоспроможність формується. Провідні світові експерти вважають, що типовою рисою світового господарства початку XXI ст. є зростання могутності країн становлення ринку, що трактується ними як тектонічні зсуви світової економіки. Водночас доцільно зазначити, що розвиток країн становлення ринку став наслідком безпрецедентного надходження в їх економіку ПІІ з розвинених економік. Так, Р. Мютценіч вважає, що ми, ймовірно, стаємо свідками виникнення нової глобальної структури влади, в якій обвалюються всі старі підвалини, а ліберальний світовий лад, що існував протягом останніх 70 років, дає чіткі тріщини та навіть наводить на думку про свій кінець.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного руху факторів виробництва постійно були в полі зору дослідників та практиків, які теоретико-методологічно обґрунтовували, просували в соціально-економічній сфері й інкорпорували в політико-правове поле ідею необхідності лібералізації міжкраїнного переливу капіталу. Зокрема, можна виділити таких вчених, як К. Акамацу, П. Бакклі, Р. Вернон, Дж. Даннінг,

К. Ерроу, Г. Манків, М. Портер, Е. Райнерт та ін. Проте зазначені дослідження розглядалися як моделі розвитку і переважно стосувалися стану платіжного балансу, який врівноважувався іноземними інвестиціями.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування взаємовпливів міжнародних рухів факторів виробництва як чинника та умов перебігу тектонічних зсувів світової економіки, у структурі якої нині відбуваються значні соціально-економічні трансформації.

Нині мейнстрим міжнародного руху факторів виробництва полягає в міжнародному рухові капіталу як потребі його власника отримати деінде вищу норму прибутку. Проте якщо переформатувати портфель іноземних інвестицій доволі легко, то щодо прямих іноземних інвестицій справа є значно складнішою. Так, В. Козюк, досліджуючи макроструктурні імперфекції припливу капіталів, помітив, що напередодні криз приплив портфельних та інших інвестицій наздоганяє або випереджає ПІІ, але під час криз їх рівень падає настільки, що фактично ПІІ забезпечують фізичні обсяги припливу [3, с. 26].

Перенесення робочих місць ТНК полягає не в літеральному переміщенні за кордон того чи іншого виробництва, а в його закритті (занедбанні виробничих майданчиків) на батьківщині і будівництві грінфілдів в інших країнах світу. З підприємницької точки зору відмовитися від використання функціонуючих робочих місць рівноцінно втраті капіталу. Проте статки найбагатших капіталістів США щороку зростають на 11%, тоді як економіка країни зростає не більше, ніж на 3%, а 15,1% населення проживає за межею бідності. Зокрема, у звіті Бюро перепису населення США зазначається, що середній дохід домогосподарства в 2010 р. виявився на 1 тис. дол. менший, ніж у 2009 р., а рівень бідності опинився на максимальній позначці за весь час ведення спостережень [1].

Р. Міллер стверджує, що в результаті даунсайзингу певні американські компанії скоротили 40 млн. робочих місць, натомість інші компанії створили 70 млн. нових. Водночас лише 35% тих, хто втратив роботу, змогли працевлаштуватися на рівнозначних за оплатою посадах, решта погодилася на роботу з нижчою зарплатою [13]. Інакше кажучи, внаслідок так званої оптимізації національний ринок робочої сили просів щодо середнього рівня цін, а на ринках капіталу натомість підвищилася норма прибутку. Згідно з виробничою функцією Коба – Дугласа, зменшення граничного продукту праці та збільшення граничного продукту капіталу зумовлюють зростання кількості праці. Таке збільшення кількості праці в національній економіці США відбулося як через даунсайзинг, так і через певною мірою ліберальну міграційну політику Президента США Б. Обама, але ця праця була переважно низької та морально застарілої кваліфікації. В розвинених країнах, за даними WEF, до

2020 р. різниця між скороченими і створеними робочими місцями становитиме 5,1 млн. позицій. Нині в цих країнах бізнес у види доцільної діяльності наполегливо інкорпорує креативні робочі місця, оскільки вони вдвічі більш опірні щодо автоматизації.

Так, Н. Левкін вважає, що руйнування психологічного контракту призвело до гіпертрофії частки оплати праці топ-менеджерів та акціонерів порівняно з персоналом середньої й нижчої ланок організації [4]. Проте з позиції детермінізму саме зростання винагороди топ-менеджменту є причиною руйнування психологічного контракту. Цей дослідник зазначає, що керівництво компаній, які динамічно розвиваються завдяки даунсайзингу, економить фінансові ресурси для виплат бонусів топ-менеджерам і акціонерам. У такому разі логічно припустити, що економіка сама закладає межі свого зростання, оскільки згорання ефективного сукупного попиту мусило б активізувати кризові процеси.

Проте ситуацію на ринку праці США аналітики оцінюють як найкращу за останнє десятиліття, оскільки рівень безробіття впав до рекордних 4,6% [6]. Однак існує також альтернативна точка зору, згідно з якою нині реальне безробіття у США перебуває на рівні 23% [7]. Таким чином, простежується асинхронність змін стратових доходів населення США на тлі безпрецедентного зростання ролі американських ТНК у світовій економіці. Це дає підстави вважати, що саме рух капіталу з працедефіцитних до капіталодефіцитних країн є процесом, що зумовлює зростання винагороди керівництва компаній.

За оцінкою МВФ, у 2015 р. світовий ВВП на одну особу становив 10 тис. 23 дол. США, що, за вітчизняними мірками (в Україні – 2 тис. 109 дол.), є лише бажаним у майбутньому рівнем. Водночас країни, які продукують такий рівень доходу (Туреччина, Казахстан, Суринам, Мексика тощо), не є локомотивами світового розвитку. В другій за номіналом економіці світу цей показник взагалі становить 8 тис. 280 дол., і водночас у першій за цим показником економіці з кожного долара імпортованої з КНР продукції 85 центів є прибутком американських ретейлерів.

Слід зауважити, що процеси даунсайзингу, реінжинірингу та світової експансії ТНК збіглися у часі з безпрецедентним зростанням прибутків у сфері шоу-бізнесу, професійного спорту, права тощо. Так, артисти, виконавці, спортсмени світового рівня, їх менеджери, агенти й адвокати почали отримувати грошові винагороди таких розмірів, які складно економічно обґрунтувати. В результаті провідні економіки світу, з одного боку, зосередили ефективний попит, який штучно нагнітається, а з іншого – провідні ринки, що з'являються, продукують пропозицію, яка від емуляції технологій переходить до самовідтворення і розвитку. Від успішності останнього залежать наслідки тектонічних зсувів світової економіки, які насправді повертають порядок речей, що існував до 1860-х рр., коли Китай був найбагатшою країною світу.

Хрестоматійним є визначення нерівномірності розподілу доходів у суспільстві за децильним коефіцієнтом, але нині існує багато країн, в яких навіть у середовищі 10% найбагатших громадян висока диференціація доходів. Це значною мірою робить даний коефіцієнт некоректним для низки досліджень. Так, згідно з «Довідником ЦРУ США за країнами світу», в Росії децильний коефіцієнт становить 12,8, що менше, ніж у Великобританії (13,6), США (15,0), КНР (21,8), Гонконзі (17,8) та ін. Проте за результатами доповіді консалтингової компанії «New World Wealth» Росія займає перше місце серед країн з найбільш нерівномірним показником розподілу добробуту. Зокрема, 62% багатства країни належать мільйонерам (127 тис. осіб) і 26% – мільярдерам (100 тис. осіб). Інакше кажучи, 127 тис. 100 осіб, які становлять 0,0086% населення, володіють 88% багатства країни. Натомість у США 4,18 млн. мільйонерів (1,28% населення країни) контролюють лише близько третини національного багатства. В Австралії, де ідентичний до російського децильний коефіцієнт (12,7), мільйонери (290 тис. осіб) становлять 1,18% населення. При цьому в США проживає 480 мільярдерів, а у Великобританії та КНР – відповідно по 140 і 147 осіб. Водночас аналітики «New World Wealth» зазначають, що мільйонери контролюють понад 50% багатства країни, тому для повноцінного середнього класу не залишається простору [15].

Експерти констатують, що середній клас поступово втрачає позиції мотиватора технологічного розвитку, його споживчі запити є уніфікованими й фінансово обмеженими. Фінансова скрута середнього класу економічно розвинених країн дала поштовх розвитку контроверсійного феномену споживацького суспільства – так званої шерингової економіки. Так, дослідження газети «TIME» показало, що кожен п'ятий американець працював у сфері шерингової економіки, а двоє з п'яти користувалися шеринговими сервісами. «Juniper Research» прогнозує, що прибутки райдшерингових сервісів до 2020 р. сягнуть 6,5 млрд. дол., а бізнес Airbnb до 2019 р. оцінюватиметься в 6,1 млрд. дол. Аналітики порталу «Statista» доводять, що у 2020 р. шеринговими сервісами користуватимуться 40 млн. американців [11]. Інакше кажучи, 13% населення країни (частина середнього і нижній середній класи) будуть витрачати доходи на використання існуючих товарів, що суттєво пригальмує економічне зростання та обмежить ефективний сукупний попит.

Нині запити, які стимулюють діяльність інноваційних компаній, переважно генерують вищий середній і вищий класи постіндустріального суспільства. Так, італійська компанія «Феррарі» завдяки праці 3 тис. 17 робітників у 2008 р. випустила 6 тис. 662 автомобілів, отримавши 341 млн. євро операційного прибутку. Французька компанія «Пежо» у 2005 р. отримала 1 млрд. євро прибутку, надавши робочі місця 207 тис. працівників. Отже, продуктивність праці італійських фахівців була 20-кратно вищою, хоча ВВП на одну особу у Франції вищий майже на четвертину. Показово, що покупцями «Феррарі» є саме представники зазначених вище страт постіндустріального суспільства та до них прирівняні за доходами, а «Пежо» – традиційний середній клас. Саме через запит на космічні комерційні польоти Д. Безос заснував компанію

«Blue Origin», а Р. Бренсон – «Virgin Galactic», вартість космотуру в яких починається з 250 тис. дол., а квиток на космічний корабель компанії «Space Adventures» коштує 40 млн. дол. Для порівняння: відправлення однієї людини на МКС обходиться бюджету держави в 76 млн. дол. [10]. У такий спосіб інноваційні технології, що мають стратегічне значення, отримують можливість просочуватися у сферу приватного підприємництва. Власне кажучи, світова економіка, штучно створивши ефективний попит на високотехнологічні (надзвичайно дорогі) товари і послуги, модернізувала теорію життєвого циклу товару Р. Вернона. Це також вивело в інший вимір «ефект Веблена», де так званий снобізм набув рис моторики технологічного розвитку.

В умовах, коли старі моделі діють не належним чином, економіка з методологічного аспекту усвідомлення ніби «намацує» шляхи розвитку. Якщо зростання статків інвестиційних банкірів, первинних брокерів хедж-фондів та інших великих фінансистів, пов'язаних з обігом цінних паперів, викликає суспільне несприйняття, то високий рівень добробуту своїх кумирів громадяни сприймають як прийнятний стан речей. Так, однією з характерних особливостей сфери розваг є потреба формування високооплачуваної еліти, для популяризації якої використовуються не лише особисті досягнення, а й спосіб їх життя, хобі, уподобання, прибутки тощо. Наприклад, у професійних топ-спортсменів виплати за спонсорськими контрактами становлять від 30% доходу і нерідко його переважають.

Нині світову економіку характеризує співпраця комуністичного Китаю та оплоту демократії США, річ у часі, коли ідеологічні протиріччя почнуть переважувати над економічною доцільністю. Д. Трамп у своєму «Твіттері» не дотримався офіційної риторики й так оцінив цю співпрацю: «Наші дурні минулі лідери дозволили їм заробити сотні мільярдів доларів за рік на торгівлі». Економічна проблема КНР полягає у невідповідності монетизованого за цінами країн ОЕСР ВВП до монетизованого за внутрішніми цінами сукупного попиту. Інакше у відсутності повнопрофільного середнього класу, який, крім певного рівня доходу, характеризує економічна та ідеологічна свобода, виявляється гостре несприйняття соціальної несправедливості, фінансування незалежних ЗМІ тощо. Так, згідно зі «Світовою книгою фактів ЦРУ», номінальний ВВП КНР у 2014 р. становив 10 трлн. 360 млрд. дол., а ВВП за ПКС – 17 трлн. 630 млрд. дол., подібна ситуація в Індії: номінальний ВВП – 2 трлн. 48 млрд. дол. і ВВП за ПКС – 7 трлн. 277 млрд. дол. У США ця різниця практично непомітна – відповідно 17 трлн. 420 млрд. дол. та 17 трлн. 460 млрд. дол.

Нині футбольні клуби КНР надають провідним у минулому гравцям пропозиції щодо працевлаштування за винагороду, зіставну із зарплатнями нинішніх топ-футболістів. Зокрема, ФК «Шанхай Шеньхуа» оцінив гру 33-річного аргентинця К. Тевеса в рекордну у світі зарплату – 40 млн. євро на рік. Інший 32-річний аргентинець Е. Лавессі заробив у ФК «Хебей Чайна Форчун» 24,4 млн. євро за 2016 р., провівши лише 10 матчів, в яких взагалі не

забивав у ворота. Це свідчить про бажання не лише створити високооплачувану національну футбольну лігу, а й вивести її на світовий рівень, оскільки це забезпечить рекламу китайських товаровиробників, не пов'язаних із провідними ТНК. Таким чином, хвильова концепція Е. Тофлера набуває реальних рис, що є феноменом у сфері соціально-економічних прогнозів у довгостроковому періоді.

Відомий постулат про те, що збільшенню заробітної плати має передувати зростання продуктивності праці, аналітики та експерти сприймають літерально. Оскільки зростання продуктивності праці означає збільшення обсягу вироблених благ без зростання трудозатрат, складно зрозуміти, чому полегшення умов праці має вести до збільшення її винагороди. Поширеним також є переконання, за яким підвищення продуктивності праці означає, що частка затрат живої праці у продуктах зменшується, а частка затрат уречевленої праці збільшується. При цьому загальна сума праці, яка міститься в кожній одиниці продукту, зменшується [2]. В економіці це мало би призвести якщо не до здороження, то принаймні до стабілізації ціни на сировину і збільшення частки доходу власників капіталу у ВВП країни. Насправді продуктивність праці зростає на більш капіталомістких робочих місцях та сукупна економіка стає більш капіталонасиченою, що в умовах ринку призводить до втрати його дефіцитності й зниження рівноважної ціни. Натомість праця переходить у розряд дефіцитного фактора і його ціна зростає. Так, у виробничій функції Коба – Дугласа

$$Y = AK^{\alpha}L^{(1-\alpha)} \quad (1)$$

зростання кількості капіталу збільшує граничний продукт праці

$$MPL = (1 - \alpha) Y/L \quad (2)$$

та зменшує граничний продукт капіталу

$$MPK = \alpha Y/K, \quad (3)$$

а науково-технічний прогрес A пропорційно збільшує граничний продукт обох факторів виробництва. Отже, відношення доходу праці до доходу капіталу є сталим і частки факторів виробництва у доході залежать лише від параметра

$$\alpha = \frac{MPK \times K}{Y} \quad (4)$$

і не залежать ні від кількості праці й капіталу, ні від стану технології, який вимірюється параметром A [12]. Таким чином, у країні зменшення доходу тягне за собою збільшення параметра α , і в масштабах національної економіки принаймні є ще два способи збільшення частки, яку привласнює капітал при розподілі ВВП. Перший спосіб – це зменшити її капіталомісткість (даунсайзинг, переведення ТНК виробництва за кордон) та другий – збільшити чисель-

ність економічно активного населення (трудова імміграція, підвищення пенсійного віку).

Для країн, де частка капіталу в національному доході суттєво більша за 50%, його власникам важливо не допустити змін на користь зростання частки праці. Для України це, попри постійне декларування владою важливості іноземних інвестицій, відображається у низьких позиціях рейтингу інвестиційної привабливості. Зокрема, М. Наїм [14], характеризуючи бар'єри, які оточують владу, зазначив: чим менше в країні основних фондів, тим складніші перепони, які заважають новим гравцям закріпитися в обраній сфері. Водночас він вказує, що чим менше змінюються гравці й їх характеристики, тим стабільнішим стає розподіл влади. Влада на ринку дає виняткове право, і, отже, вона антиконкурентна. Цінові змови та витіснення конкурентів поширені серед компаній, які працюють у державах, де придушується вільна конкуренція.

Так, Гамбурзький інститут світової економіки (HWWI) спільно з німецькою аудиторською компанією «BDO AG» оприлюднили рейтинг країн за інвестиційною привабливістю BDO International Business Compass (IBC) за 2016 р. У ньому Україна посіла 130-те місце (у 2015 р. – 89-те місце) зі 174 країн [8]. Модель економічного зростання Р. Солоу передбачає, що високий дохід на одну особу пов'язаний з високими інвестиціями. Згідно з цією моделлю, якщо нація заощаджує й інвестує лише невелику частку свого доходу, то її стаціонарний обсяг капіталу і дохід будуть невисокими. Заощадження та інвестування здебільшого низькі в країнах, де слабкі політичні інституції і де процвітають корупція й хабарництво [12]. Значно ускладнила ситуацію також реформа банківської системи у 2014–2016 рр., результатом якої, попри її «очищення», стала більш ніж трикратна девальвація національної валюти. Водночас за цей же період темпи інфляції у 2014 р. становили лише 24,9%, в 2015 р. – 43,3%, а в 2016 р. – 14,2%. Коли у США в 1970-х рр. темпи інфляції сягнули двозначних чисел, Президент США Дж. Форд проголосив її «ворогом суспільства номер один», а у 1980-х рр. Президент США Р. Рейган назвав «найнещаднішим податком».

Реальна процентна ставка r у країні тотожна збільшенню купівельної спроможності осіб, які заощаджують на банківських рахунках, і, згідно з рівнянням Фішера, її можна обчислити як різницю між номінальною процентною ставкою i , яку платить банк, та темпом інфляції p [12]:

$$r = i - p. \quad (5)$$

У 2015 р. середня номінальна процентна ставка в Україні за вирахуванням 21,5% податку була 18,8%, p становив 43,3%. Отже, розмістивши національну валюту в банку, особа втрачала 24,5% вартості «тіла» депозиту. Подібна ситуація склалася у банківській системі Данії, де ставка за депозитами для населення у 2016 р. встановилася на рівні $-0,5\%$. Проте якщо в одній з найбагатших країн ЄС це було наслідком об'єктивного насичення фі-

нансовим капіталом її економіки, то в найбільшій країні Європи це стало результатом вибудови вищезгаданих штучних бар'єрів навколо влади.

Аналітики «Bloomberg» повідомляють, що прискорене зростання світового ВВП відбувається за рахунок Японії й країн Єврозони. Зокрема, економіка Єврозони продемонструвала збільшення на 2,2% в річному виразі порівняно з 1,6% у відповідному періоді 2016 р. Лідерами зростання ВВП Єврозони стали Іспанія, Італія та Франція. Водночас ВВП Японії в річному виразі виріс на 4%, що дало змогу країні вийти на перше місце за темпами економічного зростання серед країн «великої сімки» [9].

Все це дає підстави стверджувати про еклєктичність світових трендів розвитку і складність щодо його прогнозування. Проте нині, використовуючи методіку «блокчейн», можна створити значно більш коректні ринки передбачень. Блоки всебічної інформації про стан справ у міжнародному русі факторів виробництва допоможуть згенерувати достовірне знання про причини нерівномірності світового розвитку й усунути їх, наскільки це доцільно. Водночас слід визнати, що як свого часу соціальна дивергенція привела до утворення держав та їх інституцій, так і відмінності між рівнями економічного розвитку країн надалі генеруватимуть НТП. У такій моделі світового розвитку домінантою є політико-правовий устрій держави. Наразі ж його трансформація призводить до змін чисельності у групі країн розвинених ринків та ринків, що з'являються.

Список використаної літератури

1. В США насчитали 46 миллионов бедняков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.census.gov/newsroom/releases/archives/income_wealth/cb11-157.html.
2. Завіновська Г. Т. Економіка праці : навч. посіб. / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
3. Козюк В. Глобалізація та макроструктурні імперфекції припливу капіталів / Віктор Козюк // Банківська справа. – 2010. – № 6. – С. 22–35.
4. Левкин Н. В. Реинжиниринг и даунсайзинг: сравнительный анализ с позиции организационной культуры компании / Н. В. Левкин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2006. – № 4.
5. Темпы роста ВВП США за 2011–2013 годы пересмотрены в худшую сторону [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finmarket.ru/news/3775978>.

6. Рівень безробіття у США впав до рекордного за 9 років мінімуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrainian.voanews.com/a/3622624.html>.
7. Реальная безработица в США достигает 23%. Но официальная статистика об этом молчит [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ktovkurse.com/mirovaya-ekonomika/realnaya-bezrobotica-v-ssha-dostigaet-23-no-oficialnaya-statistika-ob-etom-molchit><http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/>.
8. Рейтинг інвестиційної привабливості: Україна опускається на дно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessz.com.ua/news/27/1229>.
9. У світі різко змінилися країни-локомотиви економіки [Електронний ресурс] // Bloomberg. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/economics/enews/v-mire-rezko-smenilis-strany-lokomotivy-ekonomiki-bloomberg-1048334.html>.
10. Цены на космический туризм. Сколько стоит полететь в космос? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://cosmos.agency/space_tourism_price/#sthash.poN9Y9Qv.dpuf.
11. Sharing economy: тысяча возможностей для однієї людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/10/17/608109/>.
12. Mankiw N. G. Principles of Economics / N. Gregory Mankiw. – [6th ed.]. – Cengage Learning, 2011.
13. Miller R. Lifesizing in an era of downsizing: An ethical quandary / R. Miller // Journal of Business Ethics. – 1998. – Vol. 17, № 15. – P. 1693–1700.
14. Moises N. The End of Power: From Boardrooms to Battlefields and Churches to States, Why Being In Charge Isn't What It Used to Be / Нант Моїсїс. – Basic Books, 2013.
15. Russia is the most unequal major country in the world: Study [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.cnbc.com/2016/09/01/russia-is-the-most-unequal-major-country-in-the-world-study.html>.